

BESZÁMOLÓK

SZEMLÉK

REFERÁTUMOK

„Hogyan csábítsuk el a könyvtáros kisasszonyt?”

Szív Ernő könyvének apropójából

Egy ideig feljegyeztem, hogy a *könyvtáros* mint szépirodalmi szereplő, olykor főszereplő, mely művekben fordul elő. Mivel egy ilyen vállalkozáshoz sok-sok folyóiratot, novelláskötetet és regényt kellene figyelemmel kísérni, abbahagytam a regisztrálást. Az effajta figyelés csapatmunkát igényel, és valószínűleg olvasásszociológiai mű lehetne az outputja.

Annyi azonban bizonyos, hogy a könyvtárost kitüntetően ábrázoló *Anatole France* mellett még sok író szerepeltet könyvtárost – többnyire pozitív kicsengéssel. A beleérzéses megjelenítés egyik csúcspontja – kétségtelenül – *Stefan Zweig* Könyves Mendel című remek elbeszélése, amelyet bízást lehetne a könyvtáros felsőoktatásban ajánló olvasmányává tenni. (Vajon a működő könyvtárosok egyáltalán ismerik-e?)

Aligha tévedek, hogy a közgyűjteményi-köz-művelődési szakmák közül a *könyvtárosság* az, amely a szépirodalomban a leggyakrabban fordul elő. E tekintetben más értelmiségi szakmákkal is állja az összehasonlítást. (Csak közbevetőleg: érdekes volna annak felderítése is, hogy pl. egy-egy képzőművészeti múzeumban az olvasás, a könyv mely festményeken és szobrokon fordul elő.)

Az elmondottak a könyvtáros műveltség összetevői, és – szerintem – azok is maradnak technológizáló korunk ellenére. Velük akár be is vezethetnénk, be is harangozhatnánk azt a tárcakötetet, amely címét, a *Hogyan csábítsuk el a könyvtáros kisasszonyt?* egyik darabjának címéből veszi.

A kötet írója az *ÉS*-ből ismert *Szív Ernő*, civil nevén *Darvasi László* (Pécs, 1997, *Jelenkor*, 211 p.). Ez a könyvtárosok számára különösen érdeklődést keltő kötet 40 tárcát foglal magába. Mivel azonban nem recenziót írok, hanem inkább magam is valamiféle tárcát, a teljes kötet ismertetése

nem ide tartozik. Azt azonban jelezni kívánom, hogy a „könyvtáros kisasszonyon” kívül is több érdemes olvasmány található benne.

A címadó tárca bevezető sorait szó szerint érdemes idézni, mivel bennük lelhető fel az írás fő motívuma, továbbá bizonyosodik be az, hogy esetében nem egyszerűen léha blikkfangos írásról van szó, hanem ihletett szépirodalmi publicisztikáról. Íme: „Ki ne tudná, hogy revolúció előtt áll a könyvtár? Mivel a számítógép fölszámolja a hagyományos kölcsönző eljárásokat, a könyvtáros kisasszonyok elcsábítása közügy, egyszerűen nem halogatható tovább. Negyedszázad sem kell hozzá, és egyáltalán nem lesz közkönyvtár. Vagyis lesz, csak nem ilyen. Nem lesz könyvtáros kisasszony – csak zümmögő számítógép lesz –, és akkor az ember verheti a fejét, hogy későn kapott észbe. Nincs más megoldás, el kell csábítani a könyvtáros kisasszonyt. Amilyen gyorsan csak lehet. Mert csak az a miénk, amit elcsábítottunk.”

A csábítás technikája mulatságosan alkalmazkodik a kölcsönző könyvtáros kisasszony napi munkájához. A behízelgéshez hozzátartozik például az ETO-szakozás említése és több más szakmai „csali”. A lényeg azonban az imént idézett sorokban található: az író aggódik a közkönyvtár jövője miatt.

Meggyőződésem, hogy aggodalma túlzott, bár dicséretes: a közkönyvtár a változott technológiai körülmények között is fennmarad, legfeljebb majd a *programozó könyvtáros kisasszony* elcsábítását kell célul kitűzni. Hogy ez milyen változott igézetekkel, „technológiákkal” fog megtörténni, azt talán már néhány év múlva valaki elmeséli. Addig is bízzunk a könyvtáros kisasszonyok és az olvasás változatlan, ismét és ismét megújuló vonzerejében.

Rózsa György

Az információs szupersztráda felhajtóútjait meg kell tervezni a könyvtárban

Egy könyvtárhasználó vitába keveredett a helyi közkönyvtárral az Internet-használatról. A könyvtárban – mások együtt – igénybe vette a nyilvános Internet-hozzáférést, azon keresztül a WWW ingyenes e-mail szolgáltatását. A könyvtár azonban, amint ezt észrevette, letiltotta az e-mail hozzáférést. A használó protestált, többek között a helyi újságban is, alkotmányos jogaira hivatkozva. A könyvtáros ezzel szemben azt állította, hogy az e-mail használata nem szerepel a könyvtár Internet-szolgáltatásainak jegyzékében. A történet boldog véget ért: a könyvtár visszavonult, és feloldotta az ingyenes e-mail szolgáltatás tilalmát.

Persze számos kérdés felmerül azzal kapcsolatban, hogy mi a könyvtár szerepe a „fejlett távközlési szolgáltatásokhoz való hozzáférés” egyetemes elérésének biztosításában, amelyet az 1996-os távközlési törvény rögzített.

Esetünkben az egyetemes szolgáltatás definíciójának hiányában a használó és a könyvtár maga értelmezte – mint láttuk, különbözőképpen – a megfelelő hozzáférés fogalmát. A könyvtárak az USA-ban is sokféle szintű szolgáltatást nyújtanak: az egyik városban teljes, „szüretlen” az Internet-hozzáférés (csevegőprogram, e-mail, telnet), másutt viszont csak a Weben kalandozhatnak ingyen, térítést kell viszont fizetniük a nyomtatásért, és tilos bármit lemezre letölteniük otthoni használatra.

A Clinton-kormányzat sokszor deklarálta, hogy a könyvtárak lehetnek, sőt nekik kell lenniük a nyilvános „felhajtóutaknak” az információs sztrádára, de a felhajtóutak között is van különbség. A könyvtári szakma nyilatkozataiban támogatja az egyetemes hozzáférést, de voltaképpen nem tisztázta még e hozzáférés összetevőit. A Webhez való hozzáféréstől van-e szó, amely egyirányú (ti. a használó kikeresi és fogadja az információt); vagy az e-mailről is, amely személyes, azonosítóra épülő kommunikáció; továbbá: a könyvtár csak a számítógépet bocsássa-e rendelkezésre, vagy oktassa is a számítógép használatát és az online információkeresést?

Az említett vitás esetben nem volt mire támaszkodnia sem a használónak, sem a könyvtárnak. Ha nincsenek normatívák, nincs mihez hasonlítani a szolgáltatásokat. Nem tudjuk mivel alátámasztani, dokumentálni finanszírozási igényeinket, terveinket. A gazdagabb könyvtárak mindent megadhatnak használóiknak, míg a kevésbé gazdagok örülhetnek, ha egyáltalán a nyilvános számítógépek beszerzésére elő tudják teremteni a fedezetet.

Az év elején lefolytatott jogi tárgyalásokon egyetemes szolgáltatásként határozták meg, hogy a könyvtár biztosítson távközlési kapcsolatot a világhoz. De amint a drót beér a könyvtár épületébe, megszűnik a szövetségi állam szerepvállalása. Ez helyes is, de a könyvtáron belül nyújtandó egyetemes szolgáltatás meghatározása nemcsak a mi dolgunk.

A normatívában figyelembe kell venni a hozzáférés következő elemeit:

- 1. Hardver** – A szolgáltatásokat nem határozhatjuk meg a hardver szempontjából, mivel a hardver hihetetlenül gyorsan változik. Célszerű lenne mégis a hardver és a szolgáltatás kapcsolódását érzékeltetni, pl. azt, hogy az elavult hardver színvonala egy idő után már gátolhatja a korszerű szolgáltatást.
- 2. Szoftver** – Hasonlóan a hardverhez, a normatíva sem nevezhet meg márkát vagy verziót. A normatívában csak a szolgáltatási színvonalra lehet hivatkozni.
- 3. Internet-funkciók** – Akármilyen nehéz is, meg kell határozni, mely Internet-funkciók szükségesek ahhoz, hogy használóink az információs sztrádára feljussanak. El kell gondolkodnunk a hozzáférés szintjeiről is (a szövegestől a multimédiáig). Meghatározhatunk „szükséges” és „kívánatos”, vagy „kötelező” és „választható” funkciókat. Mindenképpen tisztázni kell a hozzáférés minimális szintjét (beleértve, hogy az mit jelent az információk kikeresésének képessége és az online közösségbe való bekapcsolódás szempontjából).
- 4. Oktatás** – A könyvtárak abban különböznek az Internet-szolgáltatóktól, hogy a használónak speciális szolgáltatásokat nyújtanak. Az emberek akkor is eljönnek a könyvtárba, ha otthon is hozzá tudnak férni az Internethez, mivel a könyvtárban segítséget kapnak. A használók oktatása szerepeljen az egyetemes hozzáférési normatívában, módszerére is ki kell térni (tanórak vagy eseti tájékoztatás?).
- 5. Szolgáltatás** – Milyen legyen a szolgáltatás szintje? Elfogadható-e, hogy sorban állnak a használók, vagy előre fel kell iratkozniuk, hogy használni tudják az Internetet? A könyvtárak kapacitása határozza-e meg hozzáférési pontok számát? A felmerülő kérdések hasonlóak, mint amelyeket az OPAC-oknál már feltettünk.

Az USA Országos Információs Infrastruktúra programját 1993-ban hirdette meg a Clinton-kormányzat. Az infrastruktúra fejlesztését azonban

azóta háttérbe szorítják a globális digitális kereskedelem problémái. A könyvtáraknak arra kellene törekedniük, hogy a figyelem ismét az információval kapcsolatos célok felé forduljon. Az „egyetemes hozzáférés” igazi jelentése az emberekről és igényeikről szól.

/COYLE, K.: Blueprints needed for information highway on-ramps. = *American Libraries*, 28. köt. 11. sz. 1997. p. 35–36./

(Hegyközi Ilona)

Jövönk a digitális könyvtár

Időnként szinonimaként veszik az elektronikus és a digitális könyvtár fogalmát, holott alapvető különbség van a kettő között.

Az elektronikus könyvtárat az jellemzi, hogy nyomtatott dokumentumokat gyűjt, miközben az alapvető könyvtárosi tevékenységeket – az állománygyarapítástól kezdve egészen a használatba adásig – megfelelő számítógépi programok igénybevételel végzi el.

Ezzel szemben a digitális könyvtár az információkat digitalizált formában gyűjti, őrizi és rendszerezi, hozzáférésüket pedig a leginkább használóbarát számítógépi hálózatok útján tudja biztosítani.

A digitális könyvtár koncepciója 1993-ban kezdett „valóságos” lenni, amikor is az USA-ban kormányprogram lett belőle. 1994 októberében a Library of Congress elindította a *National Digital Library Program* c. projektjét, amely szerint 2000-ig mintegy 5 millió dokumentumot kell digitalizálni, illetve digitalizált formában hozzáférhetővé tenni. 1995 végére 210 ezer dokumentumot sikerült digitalizálni, illetve az USA különböző régióiban 44 tesztelést szolgáló állomáson hozzáférhetővé tenni. A program megvalósításának és koordinálásának élén – természetesen – a Library of Congress áll.

A kormányzati támogatásokon kívül a különféle alapítványok (pl. a Mellon-alapítvány) is kinyitották pénztárcájukat a digitális könyvtár mielőbbi „felvirágoztatását” elősegítendő. Ismertetése, a még fennálló problémák megoldása érdekében számos értekezletet, tanácskozást tartanak. A vele kapcsolatos kutatásokból speciális számot jelentetett meg a *Communication of the ACM* (38. köt. 4. sz. 1995). A kurrens kutatási eredmények az Interneten olvashatók.

A program célja, hogy helyi, nemzeti digitális könyvtárakat megteremtve egyúttal létrejöjjön a digitális világkönyvtár.

Az USA-ban és Kanadában a felsőoktatási didaktikát illetően máris megpróbálják kiaknázni a digitális könyvtárak kínálta lehetőségeket. Európában a hollandiai Elsevier Science tette meg a jövő e könyvtára felé az első mai lépéseket a CAPCAS (Computer Aided Production for Current Awareness Services) program kidolgozásával, továbbfejlesztésével és megvalósításával (eljutottak az

Elsevier-folyóiratok elektronikus formában történő rendelkezésre bocsátásáig a tilburgi és a tokiói egyetemen).

Nem tagadja senki: a digitális könyvtár programjával kapcsolatban számos probléma merül fel, részben szervezési, részben pedig jogi természetű. Ami a szervezési, technológiafejlesztési problémákat illeti, azok megoldása „jó kezekben” van, s így bizvást remélhető – sokan remélik is –, hogy kifejlett megjelenési formáit egy korszerűsített, lukratívabb, jobban szervezett, funkcionálisabb és eredményesebb Hálórendszernek lehet majd tekinteni.

A digitális könyvtár szöveges és multimediális információkat egyaránt tartalmazni fog, sőt – „gyűjtésük” jellegének megfelelően – szakosodásra (knowledge databases, image libraries, video libraries) lehet körükben számítani. Ennek ellenére a rendszer fő „attrakciója” a hipertext lesz, amelynek hatékonyságával kapcsolatban az a feltételezés, hogy a rendszer információkészletébe csak jelentős megismerési és tudományos értékű anyagok kerülnek majd be. Ezek előkészítése magasan képzett információs szolgáltatókat követel meg, amelyek a gyűjtésen és a feldolgozáson kívül a használati módszerekkel is foglalkozni fognak.

A jogi természetű kérdések a szerzői, kiadói és terjesztői jogok biztosítása körül koncentrálnak. Ezek az új lehetőségek közepette nehezebben és körülményesebben lesznek (ha ugyan lesznek hagyományos értelemben) garantálhatóak, mint a „Gutenberg-galaxis” égíse alatt voltak. Az USA Copyright Hivatala 1996-ban mindenestre kidolgozta a CORDS-rendszert (Copyright Office Electronic Registration, Recordation and Deposits), amelynek lényege, hogy minden digitalizandó dokumentum azonosítási számot kap. Ennek alapján interaktív módon meg lehet kérdezni a dokumentum szerzőjét, hogy hozzájárul-e művének másolásához.

Nem kevésbé „nehéz dió” a szabványosítás kérdése, ezen belül a keresés problémáinak megoldása. Máris akadnak olyan keresőprogramok (Magellan, Lycos, Yahoo, Excite), amelyek a használó válláról jórészt leveszik a keresés terheit. Ezek egyelőre szakosítottak, miközben a „mindent tudó” kereső az „intelligens ágens” kifejlesztése a cél.